

Средневековые еврейские иллюстрированные манускрипты

Лекция 1.

Классификация еврейских манускриптов по географическим группам

- Ашкеназские (Англия, Германия, северная и центральная Франция; позже северо-запад Европы в целом)
- Сефардские (Испания, Португалия, южная Франция, частично Северная Африка);
- Итальянские;
- Византийские (Турция, Греция, окружающие их страны);
- Восточные (Ближний Восток, Иран и др.)

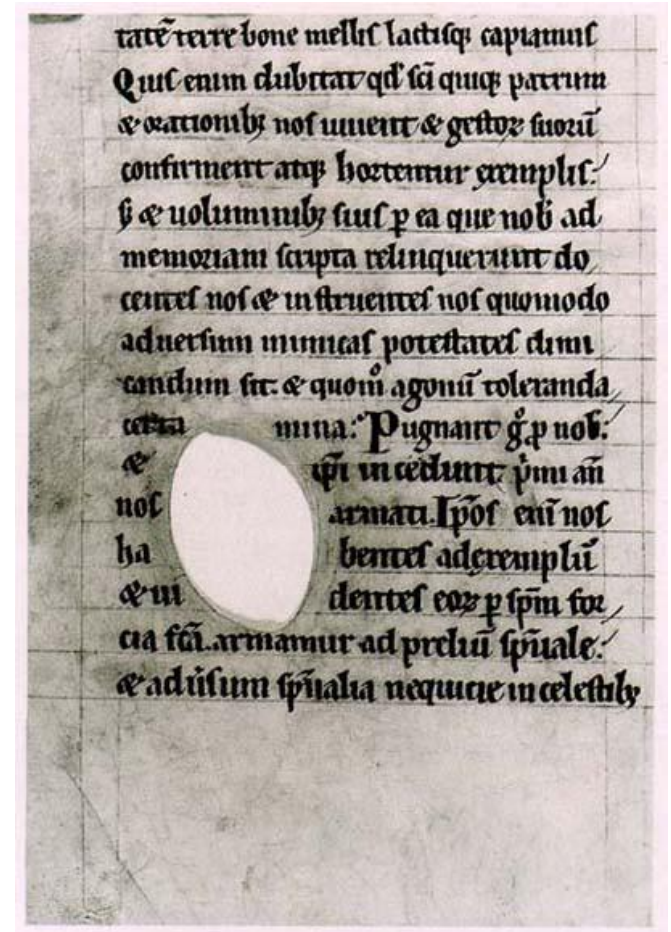
Категории, на которые можно разделить средневековые рукописи

- Библия и комментарии к ней
- Галахическая литература
- Молитвы и богослужебная поэзия (агада, сиддуры, махзоры, пиюты)
- Светская литература
- Мистика
- Философия и наука
- Все остальное

Основные вехи изучения еврейской средневековой миниатюры

- 1898 – Die Haggadah von Sarajevo (Мюллер, фон Шлоссер, Кауфман);
- 1931 – Symbole Und Gestalten der jüdischen Kunst (Рахель Вишницер)
- 1969 – Hebrew Illuminated Manuscripts (Бецалель Наркис)
- 1978 – Hebrew Manuscript Painting (Джозеф Гутманн)
- 1982 – La vie juive au Moyen-Age (Тереза и Мендель Мецгер)

Искусство изготовления средневековой книги

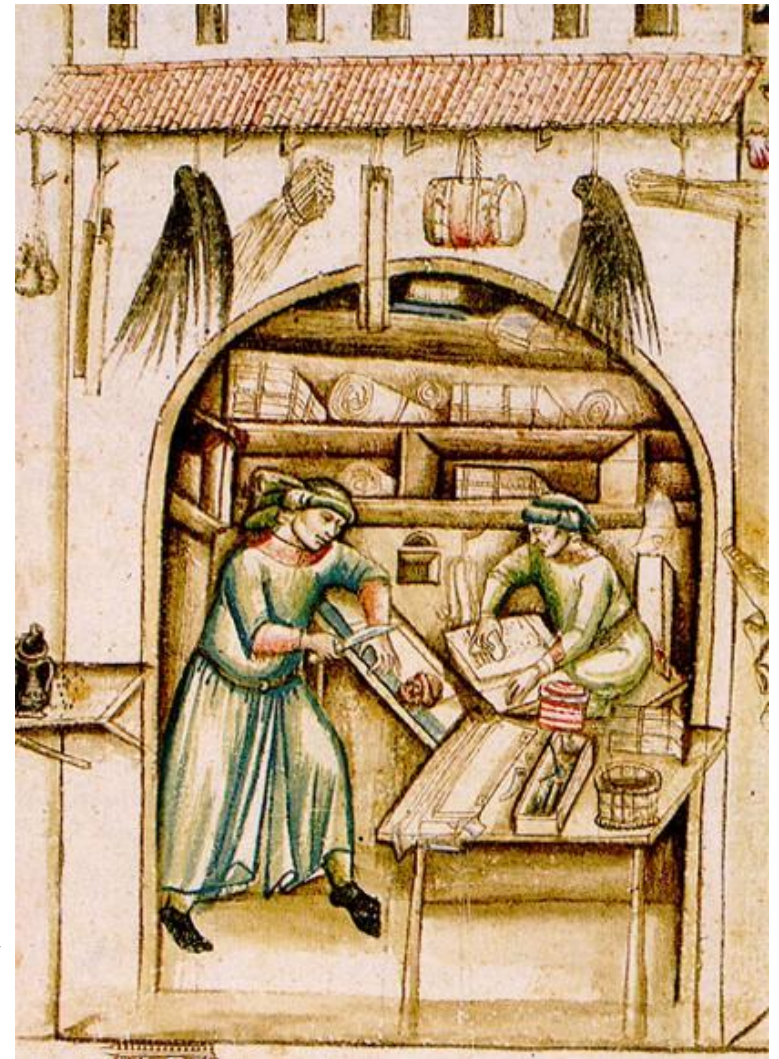

На этом листе писец аккуратно вписал текст в пространство вокруг дыры. Рукопись XII в. Аббатство Уичкомб, Глостершир..

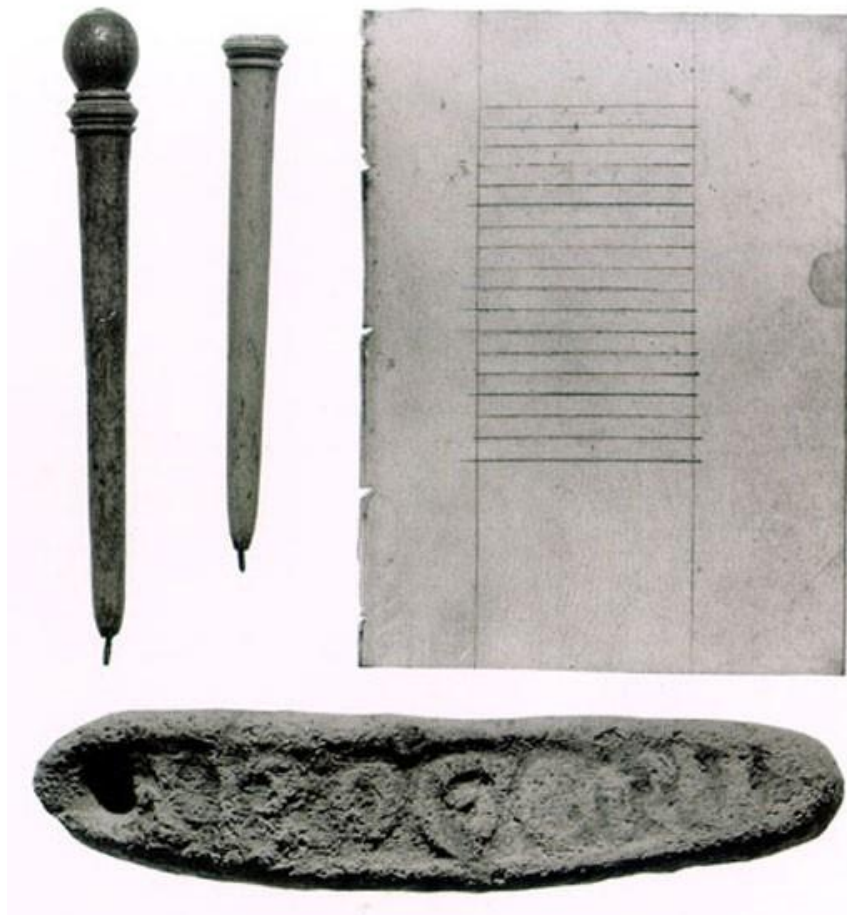
Современный пергаменщик натягивает влажную кожу на деревянную раму и прикрепляет ее края с помощью регулируемых колков

Монах осматривает кусок пергамена перед тем, как купить его у пергаменщика. Историзованный инициал немецкого манускрипта XIII в.

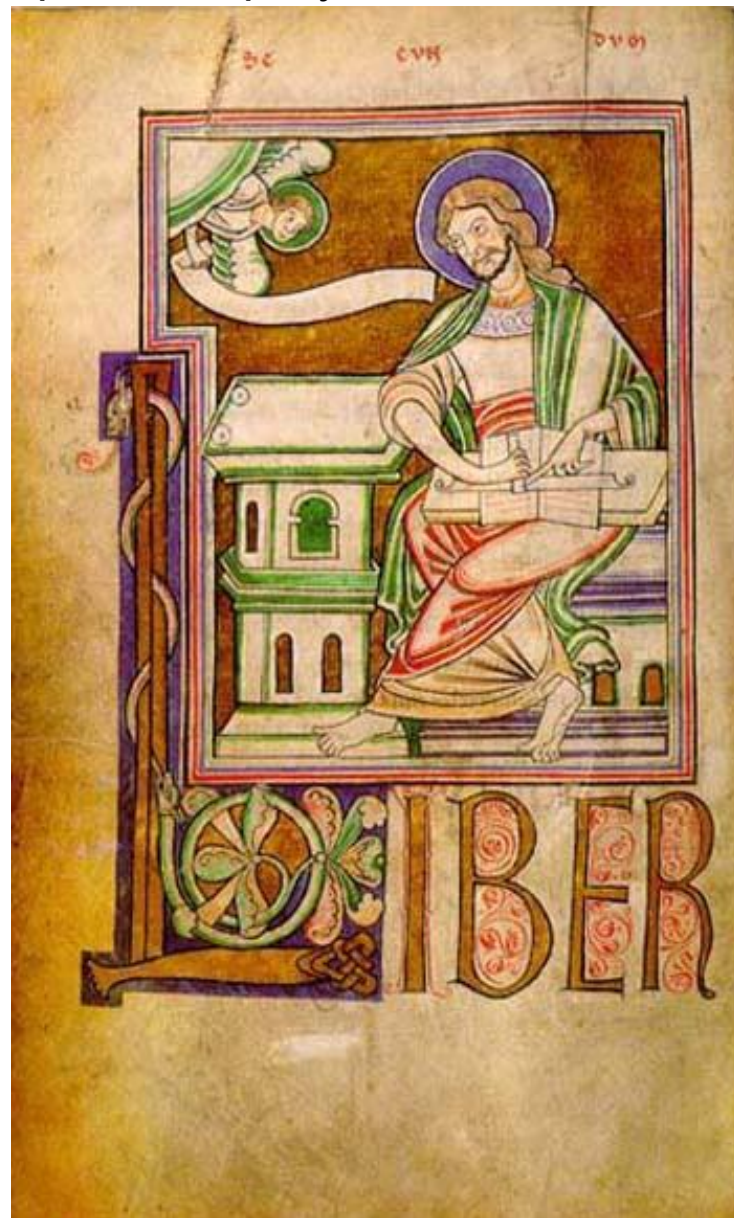

Магазин пергаменщика, изображенный в итальянской хронике XV в. Один мастер нарезает листы пергамена на квадраты, другой натирает их мелом, подготавливая к письму.

Средневековые стилосы, палочка из свинца, страница часослова, разлинованная чернилами

Евангелист Матфей
разлиновывает
рукопись, проводя линию через две
страницы сразу. Евангелие XII в.

Тростниковое перо и два птичьих пера

Евангелист Марк проверяет остроту кончика пера, перед тем как окунуть его в чернильницу. Часослов XV в.

Рукописи, созданные под мусульманским влиянием

Ленинградский кодекс.
Каир, 1008 г.
Санкт-Петербург,
РНБ, IV 19А, f.474r

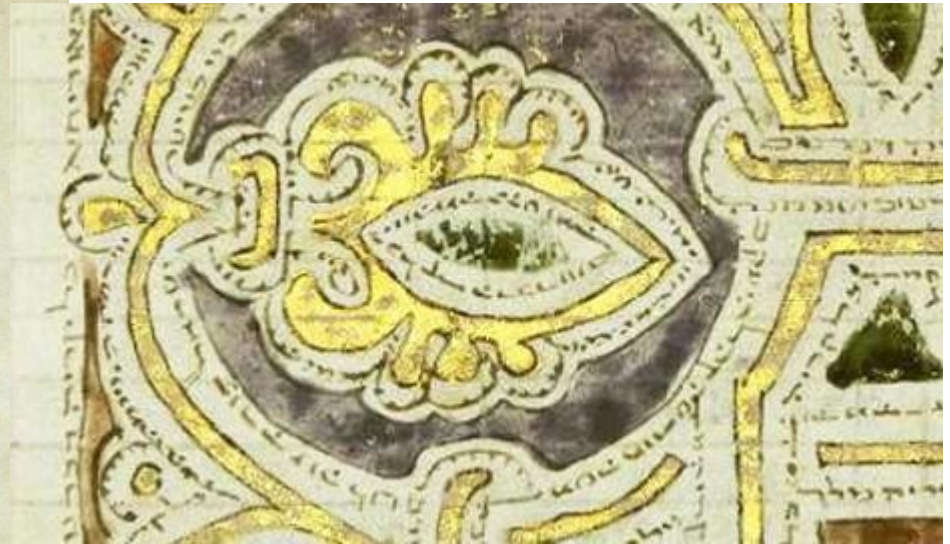

Дамаский кетер. Толедо, 1260 г.

Иерусалим, Национальная библиотека Израиля. MS Heb. 4 790. f.348v

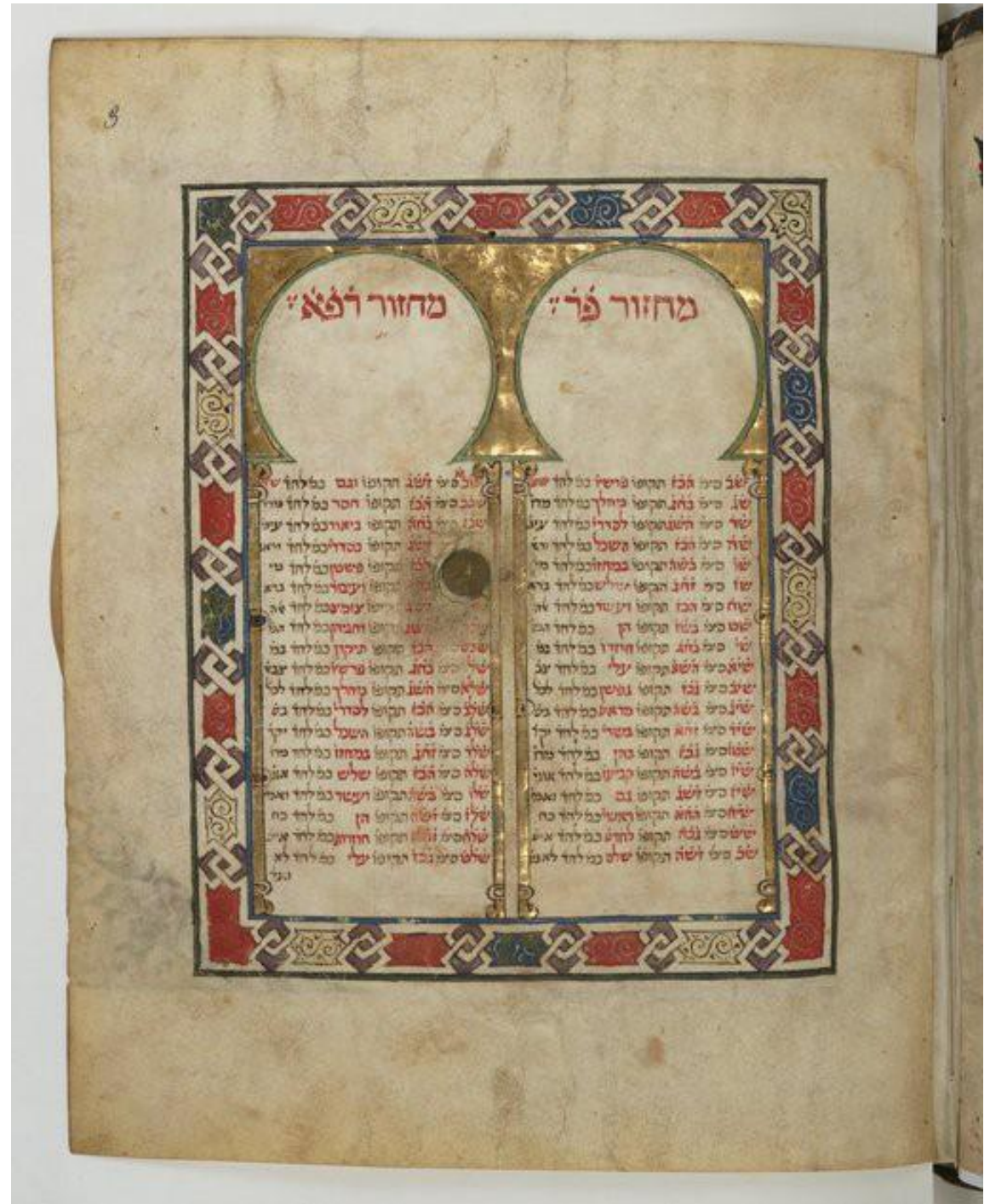

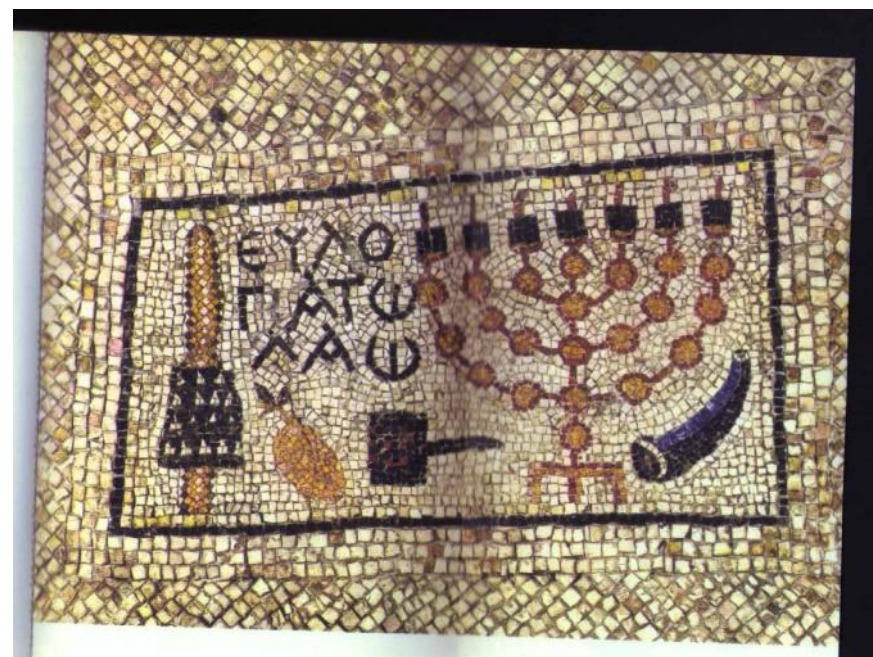
Дамаский кетер. Ковровая страница с микрографией. Fol.311r

Дамаскский кетер, микрография крупным планом.
Fol.113v.

Арки, обрамляющие календарь,
в виде подковы.
Париж, Национальная
Библиотека
Франции, Ms Cod Heb.21, fol.3

Позднеантичные мозаики
с изображениями Храма
и храмовых принадлежностей.
Бет-Альфа, Хульда,
Хирбе.

Храмовые принадлежности. Амвросианская каталонская Библия. Каталония, 1350-75. Милан, Библиотека Амвросиана. С 105 sup., ff.1v-2r

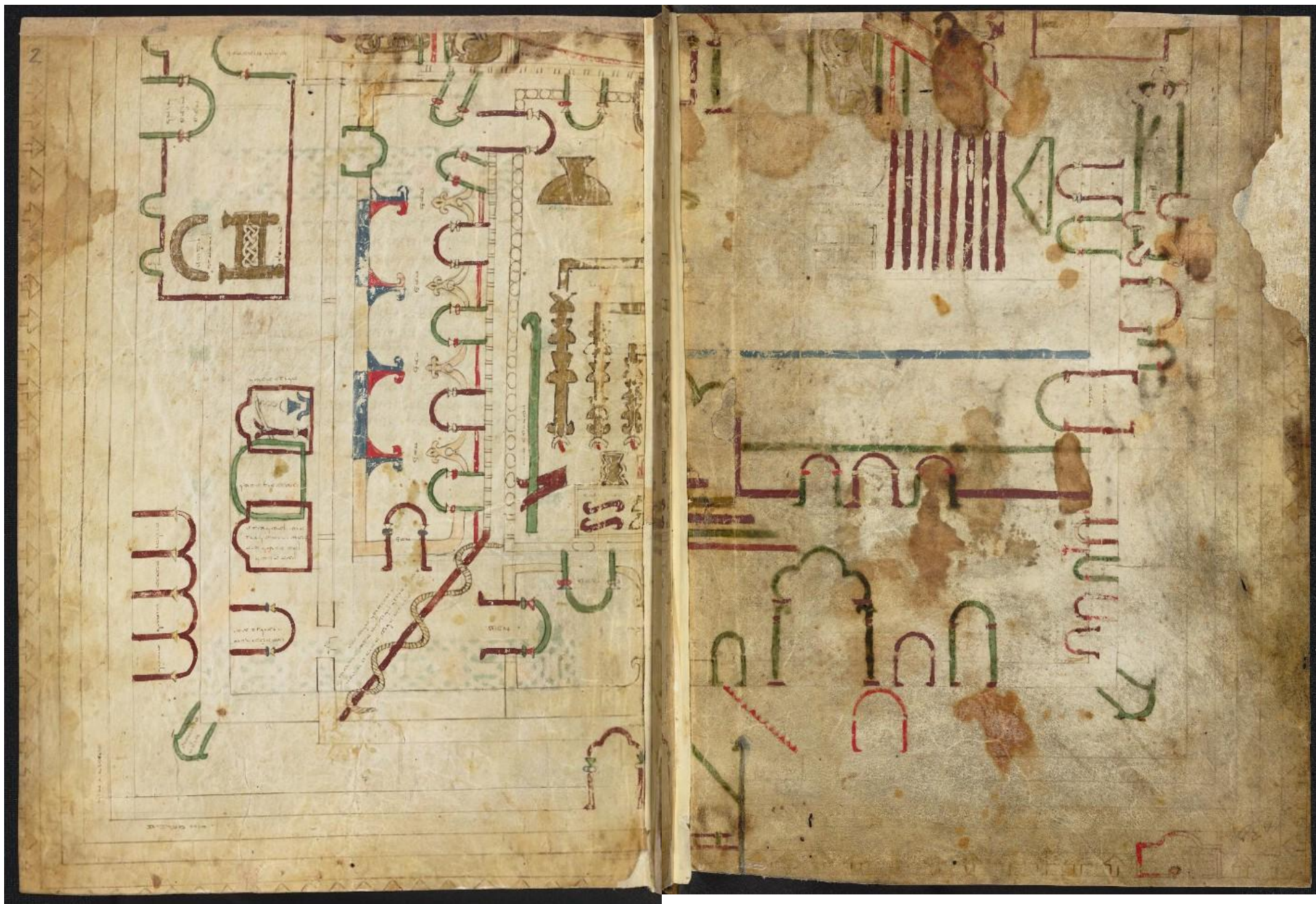

Диаграмма Храма. Сория, 1306. Оксфорд, Бодлеянская библиотека, Ms Kennicott 2, ff.1v - 2r

Библия из Имола. Испания, 1451 г. Имола, Муниципальная библиотека, Ms 77, f.337v - 338r

Поздние сефардские библии

Страницы Масоретской Библии. Лиссабон, Ок.1496 г. Филадельфия, Свободная Библиотека, Ms. Lewis O 140.

Лиссабонская Библия. Лиссабон, 1483. Лондон, Британская библиотека, Ms Or 2626, f.1v

Лиссабонская Библия.
 Декоративная цветочная указка
 "параша". Fol.79v

וישכן כבוד ה' על הר סיני וכסהו הענן ששת ימים וישכן הענן בסדר פארק וישכן
 ישראל בטה כבוד עין יעקב וישכן בירושלם עד לעולם וישכן עינים נבחרות מירא פס' א' ואל הנקנס
 ידבנו מות

ועצו שמים ישכון למי ארבע שמים
 לשכון חמשה ולקטרת חמשים
 אבני שחם ואבני מלאים לאמר
 ולחישן ועשן לימקד שושבנות
 בחובם ככל אשר אני מראה
 אותך את תבנית המשכן ואת
 תבנית כליו וכן תעשו
 ועשו ארון עצי שטים
 אמתים וחצי ארבו ואמה וחצי
 רחבו ואמה וחצי קמתו ויצפת
 אתו זהב טהור מבית ומחוץ תעשו
 ועשית עליו זהב סביב ויצפת
 לו ארבע טבעות זהב תתה על
 ארבע פינותיו ושת טבעת על
 צלעו האחת ושת טבעת על
 צלעו השנית ועשית בדי עצי
 שטים וצפית אתם זהב והבאת
 את הכרים בטבעת על צלעת
 הארן לשאת את הארון בהם
 בטבעת הארון יהיו הכרים לא
 סרו ממנו ונתת אלה הארן את
 הערת אשר אתן אליך ועשית
 כפרת זהב טהור אמתים וחצי
 ארמה ואמה וחצי רחבה ועשית
 שנים כרבים זהב מקשה תעשה
 אתם משני קצות הכפרת ועשה

עלה אל הדרה והיה שם ואתנה
 לד את לכת האבן והתורה והמצוה
 אשר כתבת לדורותם וקסמשה
 ויהו שני משרתו ויעל משה אל
 הר האלהים ואל חוקנם אמר
 שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם
 והנה אתון וחדד עמכם מי בעל
 רברים וישאל להם ויעל משה
 אל הדר ויבס הענן את הדר
 וישכן כבוד ה' על הר סיני
 וכסהו הענן ששת ימים ויקרא
 אל משה ביום השביעי מתוך
 הענן ומראה כבוד יהוה כאשר
 אכלת בר אש הדר לעיני בני
 ישראל ויקאמשה בתוך הענן
 ויעל אל הדר והיה משה בזה
 ארבעים יום וארבעים לילה
 וידבר יהוה אל משה לאמר
 דבר אל בני ישראל ויקחו לי
 תרומה מאת כב איש אשר ידבנו
 לבו תקחו זאת תרומתי וזאת
 התרומה אשר תקחו מאתם
 זהב וכסף ועושתות תכלת וארז
 ותלעת שני ושש ועינים ועדת
 אילים מארמים ועדת החשים

ומראה כבוד ה' ומראה הענן ומראה התקן ומראה האופנים ומראה הילדים ומראה אש ומראה הענב
 ויקחו לי תרומה ויקחו להם איש שם ששן ויתן דוד וחב פרה ארמה תמימים נקחו נגא חמשה מן הסוסים
 ועשה לי סעעמים ועשה טוב אחד מקצה מזה ועשה להם סנפסידי לכסות בשר יקרה ממותנים יי

Пятикнижие Альманци. Португалия,
1450-74. Начало Плача пророка Иеремии.
Лондон, Британская Библиотека, Add Ms
27167, f.419v.

איכה ישבה בדד העיני

רבת עס היתה כאלמנה רבת בנוים
ישרת כמדוניות היתה למס
בכה תכנה בלילה ורמעתי על

Пятикнижие Альманци.
Детали декора.

Кенникоттская Библия. Ла Корунья, 1476 г. Оксфорд, Бодлеянская библиотека, Ms Kennicott 1.

והשש עשרה

מקורו בלעז ומבשרו
הפאת ולקח בעליו במעין
עשיר איה אה עשיר ישמח
בעשור בורא השמים ומסרם אדם
קדוש הוא ויבא ברא הפאת
לחיות במל אדירים פרבן בן תניס
וישליש במל המלך המלך לארץ
הנה לזכ סל הראוי לשתות
גלים ואריות ותמיסים
שהפירות והתמיסים רבונות
ולפרש בו אנתמיסים לפי שקרב
ראשודש בשש פרים כמו שכתוב
ואב יחולק פרי החיות ישאם לאכילת
שנים יבא ארץ **והשש עשרה**
בת ארבע אוח
עם הראה הנספת או החי להורות
והיה נספת או נמצאת או מרבה
בכח שפועל בה בזמן הזה והנמשל
פעולה או פעולה ובה כגיל ואם
ההפך הנה במק שבהיה הא וישנת
הארץ ויעלים עמדת וברי כא מהם
הספק בלעז קמ את סתוד העפלה
ותה לילא מען אהתו רילסת ואב
למד הפעל נוסת יהא פתח מל וכל
אשה ויריע איש וששית שסעי ברה
מלודי ושה שנית ואמפני שרי
נברו אב סרודנות מל אילע שוא
קה פתוק ונספת בו יוד א תשכח אונת
ל אומב לודש לפי שהם בלעז נאמר
בו דוד נספת וא היה לבני ההתע

והארבע עשרה

מיו יערם בארבה
לדוש און מי שני ולנו אב
אובית ישם עשו ולנו ואיש
שתהוק יהוד לנו אילע שוא כרה
ובא מלעז מנעיל שיהא מלה זעפא
ואילע שואה נפלת עיהם הרה
משע פשטן ומורא אובין
משע פלסין ואנה כמסר
למלה זעפא ובה המכה
בעני על רוד החוד ולא האת בנדר
והיה אחוה נטרה את המיסם בער
זולה אופה רעעעלית ולב אש
אוכה מי עיר לט אט אומלה והותר
ארעה לזפת בניה ופשו שיקרה
משפטם בשוא בניה נטרה מו חולט
היא שפטה אית שאי אט אלה הוא
האוכה בלמס הבטרה בארץ ויהיה
או יהו בניה נטרה זולה שלעמק
תאר במשקל ששמה שמלם בער שנת
שכמים ששנה שממות ומן עיר ברת
הנפית **והשש עשרה**
רכיש
עם הוא והתו הנספת להורות
רבת נטרות או נמצאות או מרבה
בעק שפועלת בזמן הזה והנמשל
פעולות והוא רתו שיהא סיסת
ובאו פעמים מכלה שיהא בלשון זכר
כמי קאב אסת מוכח מסחות משכן
משמנת שיה שרות בסך בסודות
מקום מכות ורדומים להם

והארבע עשרה

מיו יערם בארבה
לדוש און מי שני ולנו אב
אובית ישם עשו ולנו ואיש
שתהוק יהוד לנו אילע שוא כרה
ובא מלעז מנעיל שיהא מלה זעפא
ואילע שואה נפלת עיהם הרה
משע פשטן ומורא אובין
משע פלסין ואנה כמסר
למלה זעפא ובה המכה
בעני על רוד החוד ולא האת בנדר
והיה אחוה נטרה את המיסם בער
זולה אופה רעעעלית ולב אש
אוכה מי עיר לט אט אומלה והותר
ארעה לזפת בניה ופשו שיקרה
משפטם בשוא בניה נטרה מו חולט
היא שפטה אית שאי אט אלה הוא
האוכה בלמס הבטרה בארץ ויהיה
או יהו בניה נטרה זולה שלעמק
תאר במשקל ששמה שמלם בער שנת
שכמים ששנה שממות ומן עיר ברת
הנפית **והשש עשרה**
רכיש
עם הוא והתו הנספת להורות
רבת נטרות או נמצאות או מרבה
בעק שפועלת בזמן הזה והנמשל
פעולות והוא רתו שיהא סיסת
ובאו פעמים מכלה שיהא בלשון זכר
כמי קאב אסת מוכח מסחות משכן
משמנת שיה שרות בסך בסודות
מקום מכות ורדומים להם

הנספת בסופה להורות

על דורה נספת או נמצאת
או מרבה בכוח שפועלת עשיר
בזמן הזה והנמשל פעולה ולמד
הפעל קבוע ואם בסמוך תהיה
הראי כתי ולמד הפעל בפתח כתי
כל הא קבה שתהיה תלו במסר
כתי ויעצות חוה וישמח
לא מיו יערם בארבה
לדוש און מי שני ולנו אב
אובית ישם עשו ולנו ואיש
שתהוק יהוד לנו אילע שוא כרה
ובא מלעז מנעיל שיהא מלה זעפא
ואילע שואה נפלת עיהם הרה
משע פשטן ומורא אובין
משע פלסין ואנה כמסר
למלה זעפא ובה המכה
בעני על רוד החוד ולא האת בנדר
והיה אחוה נטרה את המיסם בער
זולה אופה רעעעלית ולב אש
אוכה מי עיר לט אט אומלה והותר
ארעה לזפת בניה ופשו שיקרה
משפטם בשוא בניה נטרה מו חולט
היא שפטה אית שאי אט אלה הוא
האוכה בלמס הבטרה בארץ ויהיה
או יהו בניה נטרה זולה שלעמק
תאר במשקל ששמה שמלם בער שנת
שכמים ששנה שממות ומן עיר ברת
הנפית **והשש עשרה**
רכיש
עם הוא והתו הנספת להורות
רבת נטרות או נמצאות או מרבה
בעק שפועלת בזמן הזה והנמשל
פעולות והוא רתו שיהא סיסת
ובאו פעמים מכלה שיהא בלשון זכר
כמי קאב אסת מוכח מסחות משכן
משמנת שיה שרות בסך בסודות
מקום מכות ורדומים להם

Антропоморфные буквы.
Колофон художника

Колофон художника. Серверская Библия. Сервера, 1300 г. Лиссабон, Национальная библиотека Португалии, Ms. Hebr.72, fol.449r

Страницы Серверской Библии с изображением кентавров и единорогов

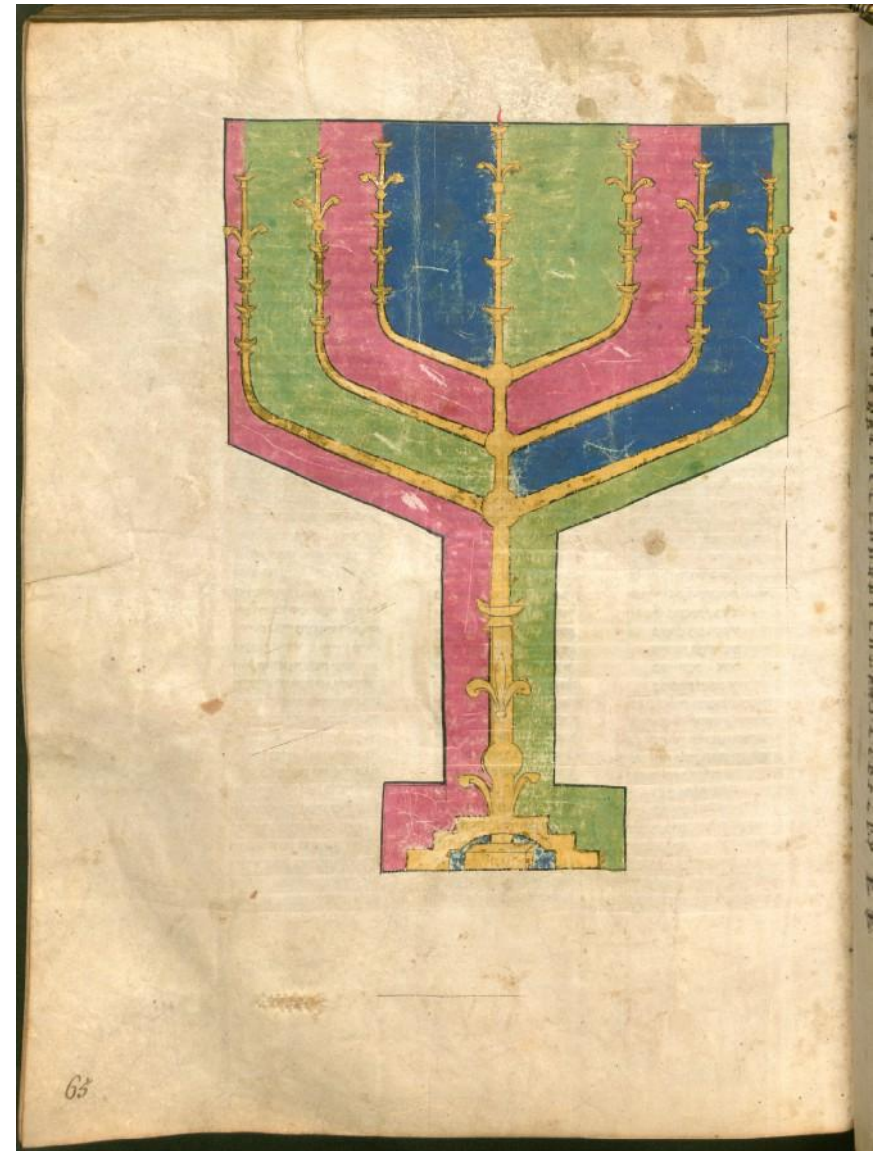
Светские сюжеты в Серверской и Кенникоттской Библиях

Изображение меноры в Серверской Библии (f.316v): Захария 4, 2-14.

Менора в ашкеназских манускриптах

Слева: Северофранцузский сборник, 1277-86. Лондон, Британская Библиотека, Add Ms. 11639, f.114r.

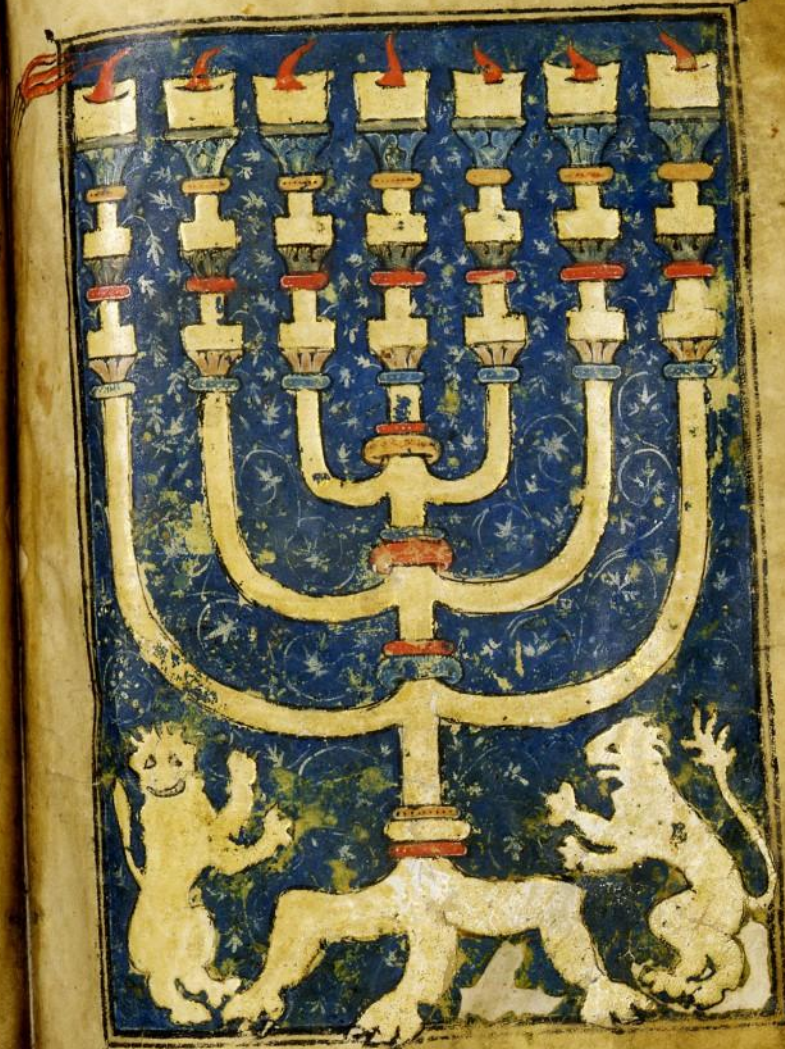
Справа: Комментарий Раши. Германия, 1232-33. Мюнхен, Баварская Библиотека, Ms Cod.Heb. 5, vol.I, f.65r

Аарон зажигает менору. Швейцария, XIII в. Париж, Национальная Библиотека Франции, Ms.Heb 5, f.118v

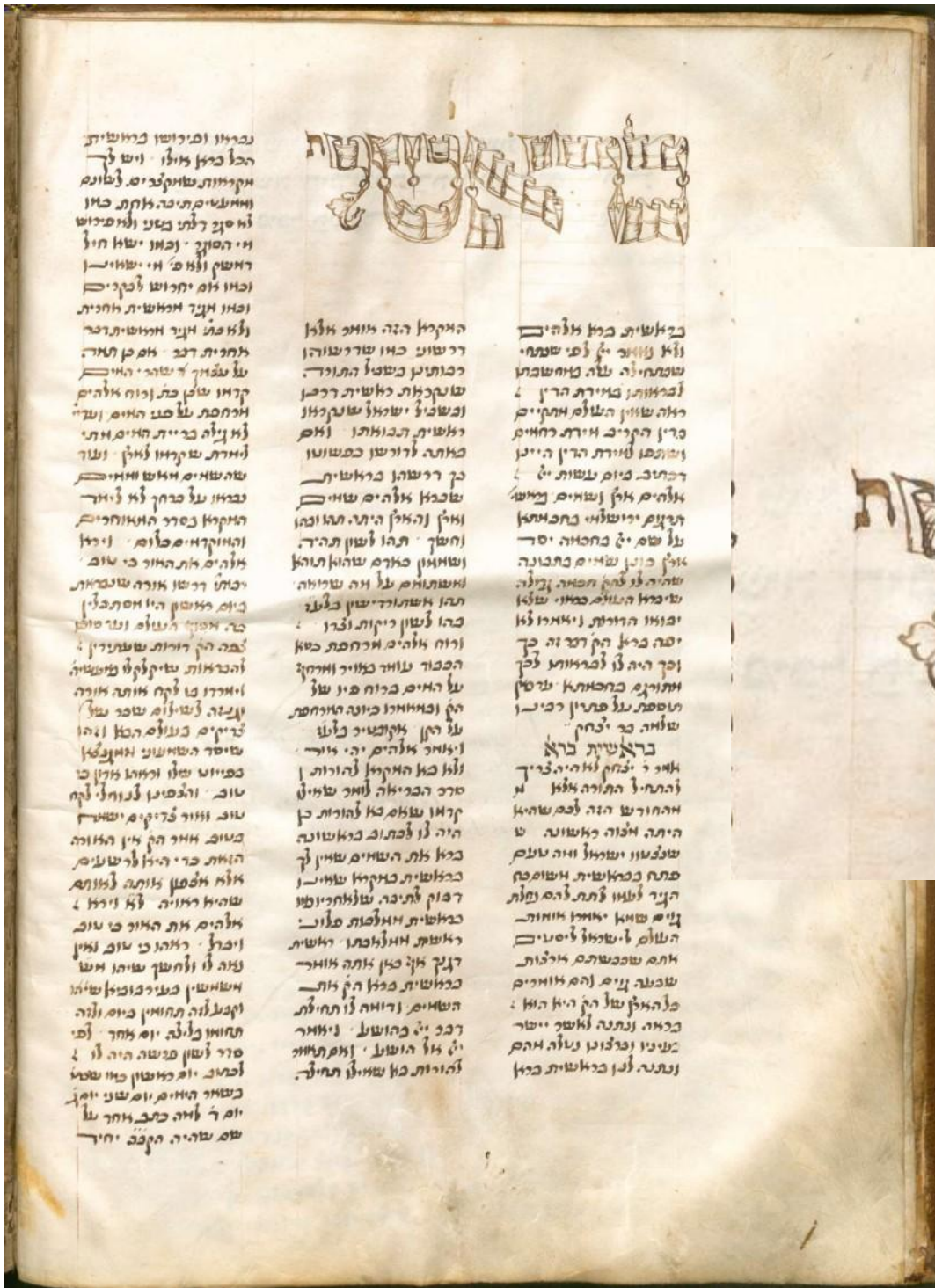

Менора. Италия, кон. XIII в. Лондон,
Британская библиотека, Ms Harley 5710,
vol.I, f.136r

Храмовые принадлежности и фигура первосвященника. Регенсбургское Пятикнижие. Регенсбург, ок.1300 г. Иерусалим, Музей Израиля, Ms.180/52, ff.155v-156r.

Инициалы в ашкеназских манускриптах

Первые инициалы в ашкеназских библиях.
Германия, 1232-33. Мюнхен,
Баварская Библиотека, Ms Cod.Heb. 5,
vol.I, f.1v

Примеры инициалов
в христианских рукописях

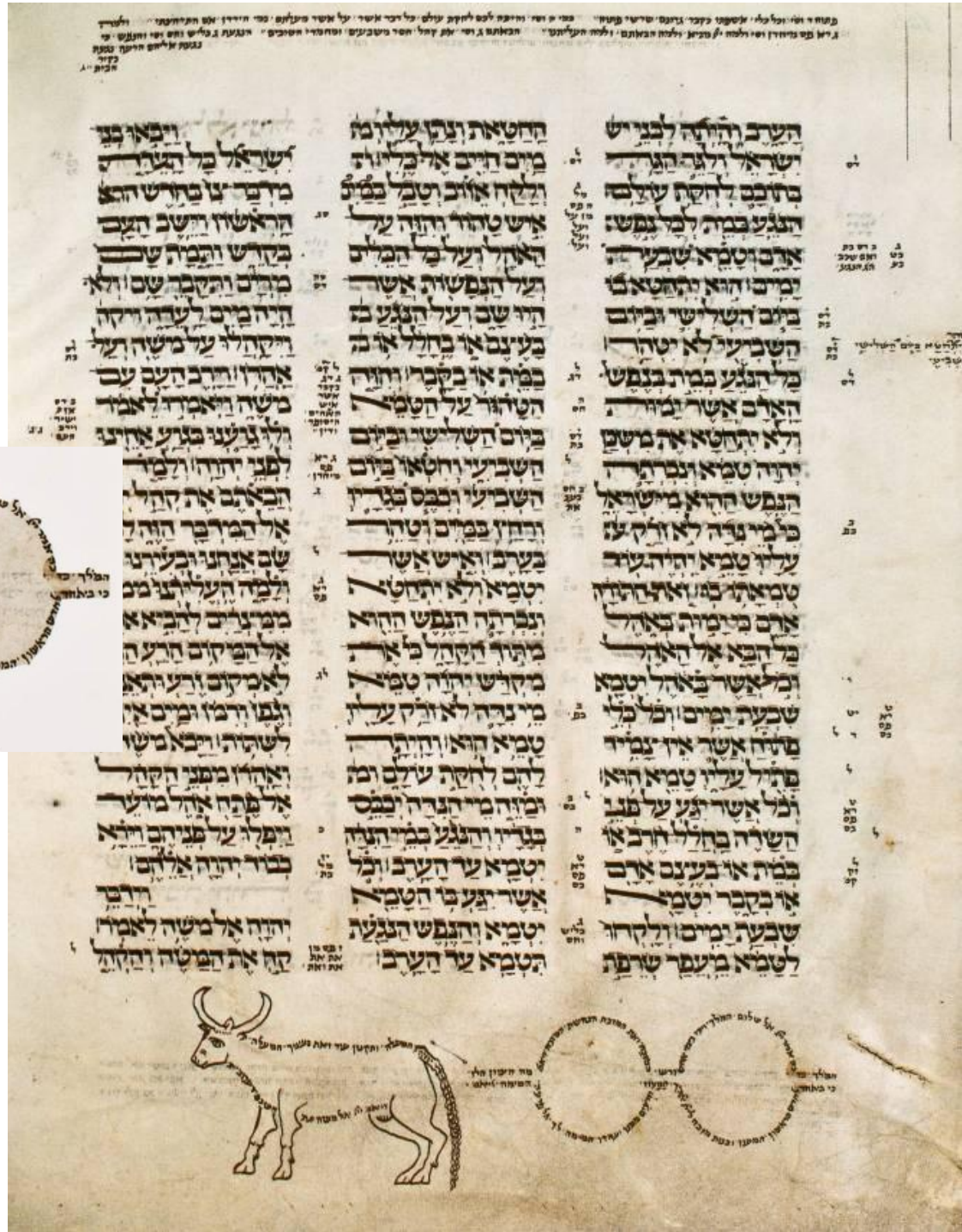
Инициал в начале III Книги Царств.
Лотарингия, 1286. Париж, Национальная
библиотека Франции, Ms Hebr.4, f.249v

Выделение первого слова. Германия, XIII в.
Берлин, Государственная библиотека.
Ms.or.Fol.1212, f.150v (слева), 381r (внизу).

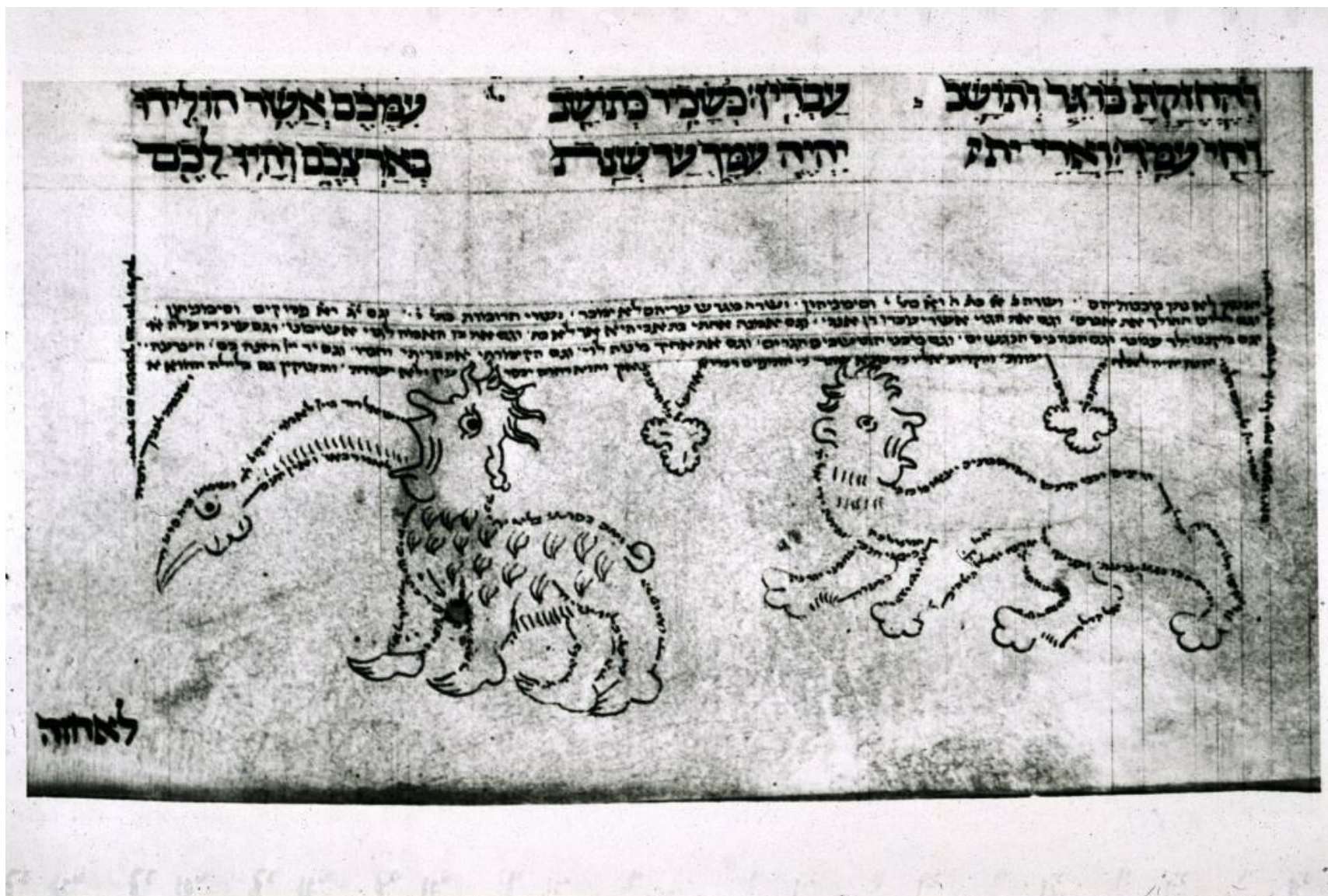

Микрография и фигурный текст

Микрографическое изображение рыжей телки (Числа 19). Германия, ок. 1286. Париж, Национальная библиотека Франции, Ms. Hebr. 1, f. 104v.

Два микрографических гибрида под текстом 35 главы книги Левит. Берлин, Государственная библиотека, Ms.or.Fol.1212, f.146v

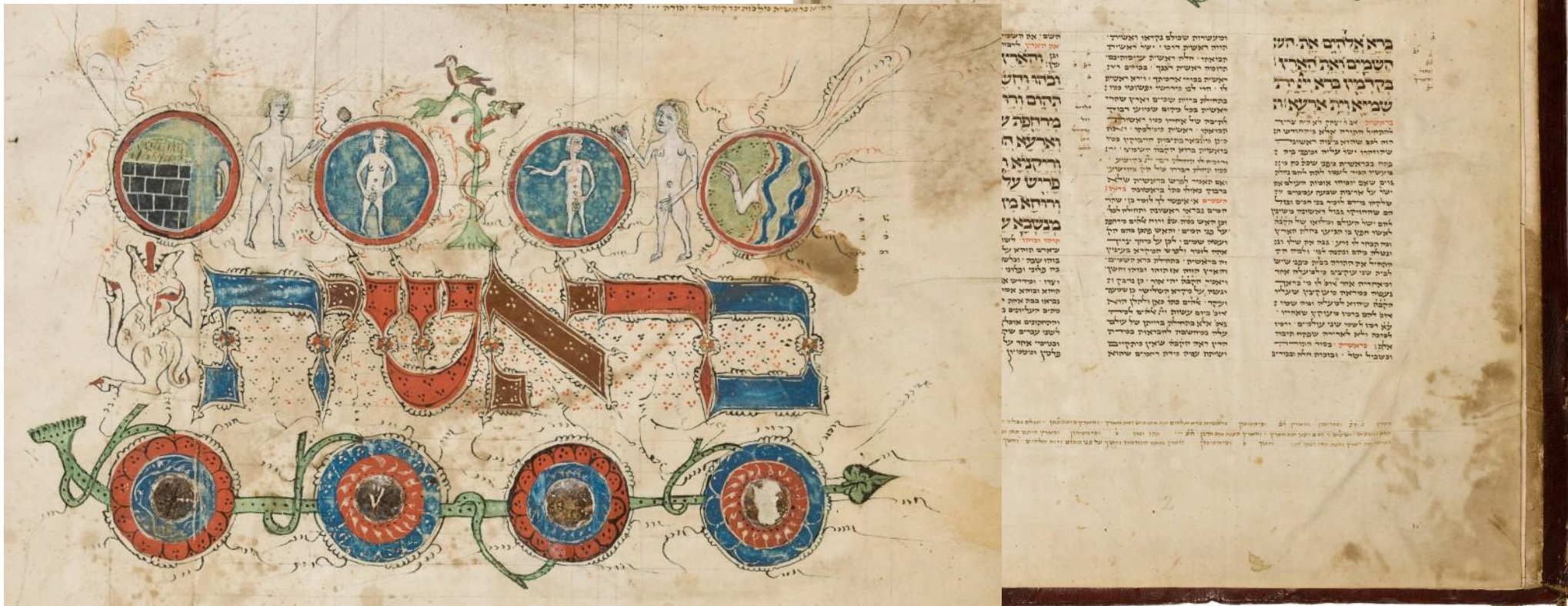

Пятикнижие из Альбенка. Альбенк (Франция), 1340. Оксфорд, Бодлеанская библиотека, Ms. Opp.14. Carmina figurata в форме реки крови (Исход 7, 20-21) и вавилонской башни (Бытие 11, 3-4).

Богослужебные Пятикнижия

Пятикнижие Де Кастро. Германия, 1344 г.
Иерусалим, Музей Израиля, Ms 180/94,
f. 1v.

Исход, 15 глава. Каталонское
Пятикнижие. Каталония, кон. XIV в.
Лондон, Британская библиотека,
Ms. Harley 5773, f.56r.

קדשך שמעו עמים יר זון
אחו ישבי פלשת אונבה לו אלו פ
אדום אילי מואב יאחזמו רעד נמנו
כל ישבי כנען תפל עליהם אימתה
ופחד בגדל ודועך ידמו כאבן
יעבר עמך יהוה עדי עבר עם זון
הנית תבאמו ותטעמו בהר נחלתך
לשבתך פעלת יהוה מקדש אדני כוננו
ידיך יהוה ימלך לעלם ועד
באסוס פרה ברכבו ובפרשיו בים וישב יהוה עליהם אתמי
הים ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים

ותקח מרים הנביאה אחות אהרן את התף כידה ותצאן כל הנשים
אחרי התפים ובמחלת ותען להם מרים שירו ליהוה פתא נאה
קוסו ורכבו רמה בים ויסעמשה את ישראל מים סוף
ויצאו אל מדבר שור וילכו שלשת ימים במדבר ולא מצאו מים
ויבאו מרתה ולא יכלו לשתת מים ממרתה כי מרים הסעל יי בן
קרא שמה מרה וילנו העם למצותיו ושמרת כל הקיו
עלבישה לאמר מה גשתה כל המחלה אשר שמרתנו
ויצעק אליהוה ויורהו יהוה במעור סלא אשים עליך כי
עץ וישלך אלהמים וימתקו אני יהוה רפאך
המים שם שם לו חק ומשפט ויבאו אלמה
ושם שתיים עשרה ענות מים ושבעים תמרים ויחגו
ושם על המים ויסעי מאילם

16

Начало книги Левит. Пятикнижие герцога Сассекса. Лиссабон, 1475-99. Лондон, Британская библиотека, Add Ms 15284, f.88r.

יעקב והלויים והלויים אוחס
לפניו לפתחו וכן הדרך חזק
שמים ועקרבין יול עשן יח
יחיו יועץ שהיה רשע קול
קוריהו הנתחיו יוער שח
שער כיון יורק שער כל
תנה שיעכה לוד בתחילתה
הטיל לו ה' בסופו ייע יועם
לימוד יוחו דמתני צשדי
לוד יועה שיש בוד רשות
לעות על הלוי השות כד
תימוח לודע לעשו בשביל
שקרה יוחו נגם גלות לכבו
עב לן גת יול עשית שר
וחטוב ויוק ע יוק סיי לט
לשמועו על ככות יוכך ש
שייח לי הויביד לוחד לא
נתקייחה בו יוחד עד עשה
בשביל עעו שעברת בשביל
וחושהו דיו עב לן גת י
גרת בניו מריוו הדי יוי י
יעקב ללן יועב שהיית בבית
לכן והיית טוד בעבדות לא
שודרת תרגו אשת ולכן יוי
ומיעד לך שליו ותנה מי שח
של כדך לוי תכל לי כי נס
תפול לפני יוהי לי שור וחומר
עיון ועבד וטפחה יח היה
לו לעקב לספר חשוד יחד
ויהי יחד וועבד יחד
וחטפחה יחת ויוה ויעלו
ושל ותנהו לו ומיען יחד
וועבד יחד וחספחה יחת
יולן בשחור אבות לכן פגעו
בו הלויים שני פעם בו יח
והלוי יולה מה עשה לקח
יוחס וילויים כו שילחם לפניו

כל ערה ללוחמה עליו יח
תנום של על כן קרוי שר
שחו גלעל על שר הרבה תח
תנית נכחות במוט טקסד
יחת ויחשושין טע תבחר
והוי עשה יחד יחד והועל
יחד בוד הלועי כיון שכל
ויעבד ויעפה גלעל ווארד
נקרוי טוהה חניפה יחד יח
יחד כל יחד ויחד לחינרו יח
יעה יח בעו ובמך אה העל
תעבד יחת הכרית כי נסתר
ולו נרחה לוחר עתה בעני
בנע שט פניו יח בלחד
ולמה כמותו היו ומלגנדי
יחיו כיון ירה כה טח
שהיו ירה חפה יח יח
הי יח ושוחט בלשון יחד
מאעד יברכות דברי יח
יחה לוי תעבדו לרעה יח
יחת עבד יח יחה עבד
במקראתיו יח יח יח
קודש ויהי נחור חלו יח
יח יח יח יח יח יח יח
כדך שחט טוהה ועשה ה
ומשת ליחה לי ויהיו טח
שעב לן ליסול להם כל דבר
וייסב קרוי להם כיון עבד ה
רב עשהייה עין בלחור ויס
וייעבד הך לרכו לרכו ה
הטוב ויסגנע בו הלוי יח
יח יח ויחכב שתי אחות
של חויה לודן שבוו עני
עד כיון ושל יחד יחד שבו
שבוו לקיחה

חסלת

רינת יעקב
וחטפחה יחת ויוה ויעלו
ויש ותנהו לו ומיען יחד
וועבד יחד וחספחה יחת
יולן בשחור אבות לכן פגעו
בו הלויים שני פעם בו יח
והלוי יולה מה עשה לקח
יוחס וילויים כו שילחם לפניו

לוי ויהי יח עשוי וטפח
תטת יח כה המסוק כגד
התרה שפתה כעשרים ויס
ושפכ יוחות שלוד יעקב
בבת לכן ויוחו וטתוד לל
שייפו וחוט בשלוד ולקי יח
ואוד וקרויו כעשרים ועל
ושהט יוחות ומח יעקב
היה לי לין רעה לוחד וילוד
יעקב שיוין הקנה ויחד כ
שיוו על היעקב בחי יח
ויעבד שיוו לו כפיות וחבר
שכני יח וילוד יוכה יח
וילוד יעקב בשביל שחלו כ
עניו הדי חיו כות ועקב
טקרויו לוחד יוחוד דתנלו
יוכעה חייב נקרויו חתם כל
כחיה יחולו על עניו ויערנה
וחי שכחו עניו וחי שיוין לך
בנכ עע חנין שח כח כל
האנשי החכמים יח נסח
לוי חתם הדי וילוד שירוד
והכמה יח חח דתן יח יח
ייערע חנין שח יח יח
הרבים חתם ויחולק ייער
לי היה וחי יולו טענדי
וחי שיוין לו ננח ומין שח
והואוד יעקב יול רחל הנה לוי
כנח יח יח וחת יח יח
שכה עעו חנין וייעקב כח
כיוודן יח עני יח יח
כני יח יח יח יח יח יח
רבתו שגדלו הענה היגעו
יחיות שוחי שבוו טענה
ויגעו סת יעקב כח חלום
ישרד וטוב לך ישרד כח
כעול הזה וטוב לך לעלה יח
וברות שוחי כח ישרי כל
ידי יח הולך כרבו יח
וחש לשון חסדה היו ולא
לשון חכמה ויה ויעשה לך
למה יחך העלה לבני הרע
לה יח יח יח יח יח יח
לוחי החכמו שהיו לו יח

Иаков падает на колени перед Исавом. Библиейский комментарий. Вюрцбург, 1232-33. Мюнхен, Баварская библиотека, Ms Cod.Heb. 5, vol.I, f.29v

Итальянские библии

Начало книги Второзакония. Итальянское
Пятикнижие герцога Сассекса. Италия, ок.
1400 г. Лондон, Британская библиотека,
Add Ms 15423, f.117r.

Страница богослужебного Пятикнижия.
Италия, 1450-74. Лондон, Британская
библиотека, Ms Harley 7621, f.254v

Начало книги Бытия. Флоренция, сер.XV в.
Флоренция, Библиотека Лауренциана, Ms.
Conv.Soppr.268, f.1r

